

pokrokové role frankfurtské školy však bere v úvahu konkrétně historický vývoj jejich hlavních představitelů i J. Habermase, jehož považuje v období let šedesátých, tak i v pozdějších letech za výrazně pozitivní postavu v kontextu západoněmeckých poměrů, zejména vzhledem k jeho teoretickému i politickému vlivu na pokrokové intelektuály v NSR i v evropských kapitalistických zemích a v USA.

Pokud jde o problém, proč se zájem o frankfurtskou školu oživuje v NSR i v dalších kapitalistických zemích, včetně USA, vidí Wiggershaus hlavní důvod v pozitivním teoretickém, metodologickém i ideově politickém přínosu této školy i jejich jednotlivých představitelů, které interpretuje nejen jako určitou vyhraněnou skupinu, ale i s respektováním významných individuálních odstínů a rozdílů. Hlubším problémem, totiž proč ustupují do pozadí, nebo naopak do popředí různé směry, školy a postavy, proč dochází v NSR, ale i v ostatních kapitalistických zemích k různým „renesancím“ a oživením děl jednotlivců i směrů, se Wiggershaus podrobně nezabývá. Osobně si myslím, že je to otázka velmi zajímavá, přitažlivá, nelze ji však vyřešit v knize jednoho autora všestranně a uspokojivě, zvláště při zaměření na otázky a souvislosti jiné, které předtím vůbec nebyly dotčeny nebo se o nich psalo jen okrajově. Sám jsem se pokusil o hlubší řešení otázky o udivujícím rozmachu a vlivu fenomenologické sociologie na bázi podnětů Husserlovy filozofie v samostatné monografii *Ke kritice fenomenologické sociologie*, která vyšla v edici AUC v roce 1989. Navzdory četným předpovědím a odsudkům, že fenomenologická Husserlova filozofie je pro rozvoj a inspiraci sociologie bezvýznamná, došlo k ohromnému rozmachu fenomenologické sociologie v USA a pak i v NSR, Anglii, Francii a dalších kapitalistických zemích již od konce šedesátých let. Problémy oživení, návratu a hodnocení frankfurtské školy v současných kontextech čekají na své všestranné analýzy. Wiggershausova práce i přes určité mezery a opomenu-té souvislosti je však cenná a podnětná a lze ji také v kontextu již řečených úvah považovat za výzvu i pro marxistické analýzy problémy oživení a růstu vlivu nejen frankfurtské školy, ale i dalších vlivných a aktivně působících děl autorů, směrů a škol v sociologicky „vyspělých“ kapitalistických zemích.

Eduard Urbánek

20. ročník časopisu Sociológia

Pohled zpět na uplynulý rok a tudíž i na 20. ročník Sociologie je nutně ovlivněn společenskými událostmi, očekáváním a vývojem, spjatým s daným časovým obdobím. Jestliže předchozí, 19. ročník reflektoval změny ve společnosti především zvýšenou otevřeností a kritičností příspěvků, lze v tomto ročníku zaznamenat pozitivní posun ve směru rozpracování obecných kritických tvrzení do podoby konkrétních realizačních návrhů. To samozřejmě neplatí jednoznačně pro všechny příspěvky, ale přesto je nutné konstatovat nový svěží duch, který vane z celého ročníku. Příznáčná pro tento trend je i skutečnost, že již první číslo obsahuje kritický pohled do vlastních řad a zamyšlení nad tím, nakolik sociologie plní očekávání ze strany společnosti (*Profesionální orientace sociologa ve světle společenských očekávání*). Ve 20. ročníku nebylo zařazeno žádné monotematické číslo, ale při celkovém pohledu lze vysledovat několik tematických okruhů, na něž byla soustředěna pozornost převážné části autorů statí, resp. diskusních příspěvků a informací z výzkumů. To bylo také vodítkem při zpracování recenze.

V roce 1988 bylo významnou společenskou událostí jubileum Matice slovenské. Matica slovenská, Martin – symboly vědomí historické kontinuity slovenské společnosti a kultury. Také základy slovenské sociologie byly budované na půdě Matice. Proto přede všemi upozorňujeme na příspěvek Ivana Kučmy *Matica slovenská a slovenská spoločnosť* (č. 5, s. 569–578), který se tímto tématem zabývá.

K vlastním tematickým okruhům: narůstající ekologické problémy v ČSSR v osmdesátých letech dostávají ve statí Juraja Suchého *Územní souvislosti zdokonalování socialistického způsobu života* (č. 1, s. 29–44) výraz v sociologických kategoriích. Způsob života, jako všeobecná sociokulturní struktura lidského života, je ústřední kategorií, v níž se nacházejí všechny souvislosti rozšířené reprodukce, tedy i územní a ekologické. Kauzální a funkcionální vazby způsobu života na reprodukční proces lze využít jako nástroj společenského řízení. Zdokonalováním způsobu života ve sféře práce a volného času, snížením tlaku obyvatelstva na životní prostředí a ekologickou výchovou je třeba vytvořit nové sociální síly ochrany životního prostředí, dovozuje autor.

Význam kategorií socialistického způsobu života a životní úrovně pro prognózování rozvíjí stat Filipa Hronského a J. Suchého *Cíle a předpoklady dlouhodobého vývoje životní úrovně a formování*

socialistického způsobu života (č. 6, s. 621–637). Růst životní úrovně je sociální podmínkou, která stimuluje sociálně ekonomickou a sociálně politickou angažovanost člověka jako subjektivního činitele společenského rozvoje. Toto je hledisko, z něhož je ve stati posuzován dosavadní a proklamován žádoucí rozvoj životní úrovně v nejbližších 20 letech.

Stať Jozefa Kučeráka, Oto Sobeka a Ferdinanda Vykopala *Sociální politika a životní úroveň v období přestavby* (č. 6, s. 635–648) klade důraz na kvalitativní stránky životní úrovně a její místo v systému hodnot a norem politického, estetického, kulturního i ekologického charakteru. Životní úroveň by se měla rozvíjet v souvislosti a návaznosti na uvedený systém hodnot a norem, nikoli izolovaně jen v rámci kvantitativně zaměřených materiálních podmínek uspokojování potřeb lidí. Vytčení konkrétních úkolů sociální politiky strany a státu, resp. rozdělovací politiky vůči obyvatelstvu v období přestavby, je ve stati založeno na uplatnění principu sociální spravedlnosti. A sociální politika budoucnosti by se měla orientovat na rozvoj kvalitativních stránek životní úrovně, mezi jiným také na individuální a kolektivní aktivizaci lidí při formování a řešení svých životních podmínek.

Rovněž stať Jána Buncáka (č. 6, s. 649–662) *Problém motivace v prognóze sociálního rozvoje* se dotýká sociální politiky a rozvíjí nové přístupy na příkladu rozvoje bydlení. Autor analyzuje základní sociální charakteristiky současné státní bytové politiky. Za reálné schéma dalšího rozvoje bydlení se považuje privatizace nebo zdokonalování bytového družstevnictví; oba modely je třeba pečlivě posoudit vzhledem ke změnám úkolů a funkcí státní bytové politiky v období výrazných sociálně politických změn. Metodu extrapolace považuje autor v těchto podmínkách za neefektivní.

Volný čas je kategorie související s těmi, o nichž pojednávaly předchozí stati, – způsob života, životní úroveň, sociální politika. Souhrnou informací o současných problémech rozvoje volného času, časovém rozvrhu obyvatelstva, způsobech používání volného času podává Sylvie Valná v příspěvku *Volný čas – současnost a perspektivy* (č. 6, s. 691–701). Autorka čerpá údaje z empirických výzkumů z let 1967–87 v ČSSR.

Jiného předmětu sociální politiky – zdraví – se týká informace Marcely Weissové *Zdraví jako cíl a potenciál sociálního rozvoje* (č. 6, s. 679–689). Autorka vychází z toho, že v konfrontaci možností socialismu a kapitalismu uspokojovat potřeby člověka hraje významnou úlohu péče o zdraví populace. Zdravotní stav naší populace se vyznačuje zhoršující tendencí v základních ukazatelích, což M. Weissová dokládá statistickými údaji a výsledky výzkumu realizovaných Ústavem sociálního lékařství a organizace zdravotnictví. Prolongace současných trendů by mohla vést ke krizi zdraví obyvatelstva a nepříznivě ovlivnit možnosti rozvoje společnosti. Autorka upozorňuje s burcující naléhavostí na řadu souvislostí a v hrubých rysech nastiňuje varianty řešení.

V určitém smyslu doplňující problémový okruh tvoří stati zabývající se problematikou kultury práce, změnami, k nimž dochází v oblasti práce v důsledku vědeckotechnického rozvoje a problémy třídní sebeidentifikace dělnické třídy. Spojujícím článkem je zde problematika změn v charakteru a obsahu práce, které znamenají novou kvalifikační připravenost pracovníka, nové formy organizace práce. To vše je samozřejmě reflektováno ve vědomí individua a promítá se do jeho třídní sebeidentifikace. Ve stati Róberta Roška *K otázce třídní sebeidentifikace dělnické třídy* (č. 1, s. 15–28) je řešena otázka rozdílu mezi oficiální třídní příslušností a třídní sebeidentifikací a problému jeho interpretace. Autor se vrací k Leninově definici tříd a teorii dvou stupňů třídního vědomí. Dochází k závěru, že lidé jsou schopni třídní sebeidentifikace ve smyslu profesním, nikoli ve smyslu objektivní příslušnosti k dělnické třídě jako revolučnímu subjektu.

Sociálně ekonomickými aspekty prosazujících se změn společenské práce v nastávajícím desetiletí se zabývá Eduard Šarmín ve stati *Práce ve druhé etapě vědeckotechnické revoluce* (č. 6, s. 609–620). Autor vychází z výsledků *Souborné prognózy vědeckotechnického, ekonomického a sociálního rozvoje SSR do r. 2010* a zaměřuje se na to, jak se informatizace a intelektualizace reprodukčního procesu promítne do podstatných změn v charakteru a obsahu práce. Zdůrazňuje, že změny nepředstavují jen vyšší kvalitu práce a nový profesionální profil, ale i nové formy organizace práce, vysokou decentralizaci rozhodovacího procesu a zainteresovanost na výsledcích společné práce.

Kulturou práce jako jedním aspektem změny postavení lidského činitele se ve stati *K otázkám teoretických východisek sociologických výzkumů kultury práce* (č. 5, s. 489–504) zabývá Jozef Karásek. Pokouší se vymezit rámec kultury práce s ohledem na možnosti sociologických empirických výzkumů.

Dalším problémem, na nějž se koncentrovala pozornost více autorů, byla účast pracujících na řízení a rozvoj socialistické samosprávy. Ján Stena se zabývá problémem socialistické samosprávy, který se

aktualizoval v období společenské přestavby a který autor chápe jako proces zdokonalování podstaty a forem moci v rámci politické organizace společnosti. Ve statí *Podniková samospráva a procesy sociální seberegulace* (č. 3, s. 275–292) dále analyzuje tři zdroje legitimity socialistické samosprávy a ukazuje, k jakým zásadním změnám musí dojít, aby se idea samosprávy stala reálnou či, jak on říká, aby se uskutečnila reálná socialistická samospráva.

Účasti pracujících na řízení v družstevním zemědělství věnují pozornost Gejza Blaas a Ludmila Malíková – *Aktuální otázky účasti pracujících na řízení v družstevním zemědělství* (č. 5, s. 537–548). Charakterizují současný stav, pro nějž je příznačná nedostatečná rozpracovanost otázky rozvoje a prohlubování demokracie v podmínkách družstevního zemědělství a rozpor mezi teorií a praxí účasti na řízení družstev. Zabývají se rovněž změnou postavení pracovních kolektivů, tak jak je sebou přináší nové zákonné úpravy a potřeba zvýšeného podílu přímé účasti na řízení a zdokonalování činnosti kolektivních řídicích orgánů.

O ekonomické, politické a sociální subjektivitě pracovního kolektivu pak pojednává Ján Sopóci – *Pracovní kolektiv jako subjekt rozvoje socialistické společnosti* (č. 4, s. 405–416). V současné době převažuje pracovně profesionální činnost pracovního kolektivu nad politickou a sociální. Proces subjektivizace je bržděn pozůstatky extenzivního typu rozvoje, ale také nedostatečnou rozpracovaností teorie pracovního kolektivu. Autor dále podává kritický přehled základních koncepcí pracovního kolektivu a upozorňuje na určitou „neúplnost“ empirických výzkumů, které neposkytují možnost exaktnější formulace závěrů o tempu rozvoje pracovních kolektivů.

Za vhodný doplněk teoretických statí lze považovat poznatky ze sociologického výzkumu prezentované v příspěvku *Předpoklady a faktory řídicí iniciativy vedoucích pracovníků v procesu urychlování vědeckotechnických inovací v zemědělských podnicích* (č. 3, s. 319–330) Jozefem Bartem a Františkem Machem. Autoři sledovali v rozsáhlém výzkumu hodnocení předpokladů zavádění vědeckotechnických inovací vedoucími pracovníky a faktory působící na iniciativu vedoucích pracovníků při zavádění vědeckotechnických inovací v zemědělských podnicích a přinesli konkrétní náměty na zlepšení situace.

K dalším konkrétním sociálně ekonomickým otázkám v podnikové sféře je zaměřena stať Stanislava Buchty *K některým teoretickým a metodologickým problémům podnikové společenské spotřeby* (č. 2, s. 157–167). V souvislosti s novými podmínkami hospodaření podniků se v posledním období otevřela diskusi problematika podnikové společenské spotřeby, jako doplňku společenské spotřeby obyvatelstva. Autor analyzuje způsob vytváření zdrojů podnikové společenské spotřeby, jejich užití a srovnává situaci s ostatními socialistickými zeměmi. Dovojuje, že jde o oblast málo prozkoumanou teoreticky a málo dopracovanou legislativně. Poukazuje na nedostatky v řízení, usměrňování a kontrole podnikové společenské spotřeby, které způsobily rychlý a nekoordinovaný rozvoj v této oblasti s dalšími negativními důsledky. Za potenciální východisko považuje autor tvorbu a respektování normativů sociální vybavenosti a normativů společenské spotřeby.

Bezprostřední odpovědí je stať Igora Tomeše *Normování sociální vybavenosti organizací* (č. 3, s. 293–306). Autor referuje o výsledcích výzkumu započatého v roce 1979, jehož cílem bylo objektivizovat sociální potřebu organizací. Z realistických východisek vznikl výzkumný pokus vypracovat metodiku tvorby normativů sociální vybavenosti organizací. Na jejím základě za pomoci modelování sociálních služeb a péče o pracovníky pak byla vypracována soustava takových normativů, která může posloužit pro potřeby řízení, plánování i provoz sociálních služeb v podniku. Bližší informace o metodice, navíc demonstrován na příkladu normativů pro závodní ubytovny, se čtenář dočte ve statí.

Sociální vybavenost organizací, podniková společenská spotřeba jsou důležitou podmínkou úspěšnosti sociální práce v organizaci. Tuto posléze definuje František Bury ve statí *K podstatě a aktuálním úkolům sociální práce* (č. 4, s. 391–403) jako „odbornou pomoc zaměstnancům a skupinám při řešení problémů souvisejících s jejich pracovní situací“. V dalším textu autor třídí metody a techniky sociální práce, vyčleňuje její vývojová období a ilustruje je příklady z domácích i zahraničních podniků. Dovojuje budoucí vývoj a perspektivy sociální práce, její orientaci na ty problémy osobnostního a sociálního rozvoje zaměstnanců, které vznikají především v jejich pracovní činnosti a v sociálně organizačním prostředí. Autor se domnívá, že sociální práce v podniku má šanci uplatnit se právě v podmínkách přestavby. Zůstává v nás však důvodná skepse, domyslíme-li autorovy poznámky o legitimitě sociální práce se zaměstnanci, o kvalifikaci a pravomoci sociálních pracovníků a odborné přípravě na sociální práci.

Slovenská sociologická společnost uspořádala v prosinci 1987 v Bratislavě seminář k aktuálním problémům sociotechniky v sociologii. V č. 3 (s. 255–273) je publikován hlavní referát, který přednesl Ján Pichňa, *Teoreticko-metodologická východiska uplatňování sociologických poznatků ve společenské praxi*. Kromě postulování významu a úkolů sociotechniky předvádí ukázkou sociotechnického úvodního projektu na profesionalizaci sociotechniky. Jeden z referátů přednesených na uvedeném semináři je publikován v č. 4 (s. 417–425) – Vladimír Krivý *Sociotechnika: možnosti a hranice*. Rámec sociotechniky, který autor ve svém příspěvku rýsuje, obsahuje například „dominanci poznávacího základu, kontrolu jeho kvality, realistický humanismus, mravní základ projevující se v lidské i profesní etice, respektování funkcí sociologie, respektování vnitřních sil sociálních útvarů, účast lidí také na přípravě a přijetí projektu, alternativnost předkládaných sociotechnických návrhů, dostatek validních, věcných poznatků a fundamentální teorie apod. „Autor pokračuje:“ V takovémto rámci jsou sociotechnické návrhy plně oprávněné, jejich využití přispívá ke zlepšení fungování života sociálních celků. V odlišných případech hrozí riziko nekompetentnosti, odcizení, kontrafinality, vzrůstu společenského nezájmu a dissensu, stejně jako fachtidiotismu.“ Ocitovali jsme závěr příspěvku, protože lépe než jiná slova dokládá otevřenost a kritičnost nejen tohoto referátu, ale i ducha semináře. Ale vraťme se ještě k č. 3. Na s. 331–362 je zveřejněna část d. skusných příspěvků, jež na uvedeném semináři zazněly, včetně závěrečného slova J. Steny, který koncepci semináře vypracoval. Ukázalo se, že význam sociotechniky v procesu společenské přestavby vzrůstá; ale ukázalo se také, že vyjasňování základních otázek sociotechniky realizovaný seminář zdaleka nezavršil. Proto i návrhy semináře jsou zaměřeny především k rozšíření faktických možností rozvoje sociotechniky (zajistit periodické publikační fórum, přístup k zahraničním pracím v sociotechnice, rozšíření výuky marxisticko-leninské sociologie o problematiku sociotechniky atd.).

Přístup sociologů ke společenské realitě, problémově orientovaný přístup k sociologii, participativní přístup k výzkumu – opět živá problematika, která leží i v základech sociotechniky. Jednoznačný postoj k ní zaujímají autoři příspěvku *Profesionální orientace sociologa ve světle společenských očekávání* (č. 1, s. 71–80) – Pavol Frič, Fedor Gál, Ivan Dianiška – ve smyslu odpovědnosti a angažovanosti v řešení společenských problémů. Nedostatečnou orientaci slovenské sociologie na palčivé problémy společnosti, která je předmětem kritiky v příspěvku, dokumentují autoři výsledky obsahové analýzy sedmi ročníků Sociologie (1980–86) s cílem zjistit, jaký prostor je věnovaný aktuálním společenským problémům, o jaké problémy jde, jakým způsobem se ke zkoumání těchto problémů přistupuje. Na zajímavosti příspěvku nic neubralo stanovisko recenzentů, publikované hned na následujících stránkách. Stal se také výzvou k diskusi pro Soňu Szomolányiovou – *Pokus o sebereflexi slovenské sociologie jako její problémové a participativní zkoumání* (č. 3, s. 307–318). Autorka souhlasí s kritickým pohledem na slovenskou sociologii, ale podává analytičtější pohled na oblast „ne-problémově“ orientované sociologie. Kognitivismus a subjektivní aktivismus jako krajní protikladná řešení vztahu sociologického poznání a sociální aktivity tvoří osнову, v níž autorka sleduje některé vyvojové trendy současné sociologie, sociální praxe i vztahu sociologie a širší veřejnosti.

Velmi konkrétním příspěvkem do diskuse o sociotechnice je studie Zory Bútorové a Ivana Dianišky *Samoregulace vědeckého společenství* (č. 2, s. 141–155). Autory je charakterizována jako vstupní; prezentuje výkladový rámec pro teoreticko-empirické a sociotechnické zkoumání vnitřního života vědy v koncepci vnitřní regulace vědeckého společenství a náčrt optimálně fungujícího systému vnitřní regulace. Konkrétní výsledky výzkumných akcí realizovaných v rámci prognózování vývoje společenských podmínek slovenské vědy v letech 1986–87, zpracované v uvedené koncepci, přinese příští studie. Vzhledem k realizované přestavbě fungování naší společnosti, úloze vědy v tomto procesu i osobnímu profesionálnímu zájmu, budeme sociologicky obraz reálného průběhu vnitřní regulace ve vědě netrpělivě očekávat. Upozorňujeme, že kolektiv autorů publikoval první zjištění ze zmíněných výzkumných akcí v Ekonomickém časopise č. 9, 1987 pod názvem *Problémy vývoje vědy v SSR* (s. 820). K této problematice se váže i informace Jána Sopóciho *Vědecká práce a pracovní podmínky mladých pracovníků UK v Bratislavě* (č. 1, s. 85–92) o výsledcích výzkumu v názvu uvedeného předmětu, realizovaného na podnět MŠ SSR v roce 1985.

Problematika mládeže je v recenzovaném ročníku obsažena ve stati Ladislava Macháčka *Hnutí mládeže a formování socialistické hodnotové orientace* (č. 2, s. 129–140). Autor vychází z toho, že funkci mládeže v rozvoji socialistické společnosti nelze redukovat jen na zdroj reprodukce a rozvoje dělnické třídy, družstevního rolnictva a inteligence. Mládež si vytýčuje své vlastní cíle a k jejich realizaci se sdružuje, organizuje a formuje v hnutích mládeže. Na základě analýzy a srovnání mládežnického hnutí po

r. 1948 a po založení SSM obrací autor pozornost na význam hodnotových orientací pro určení cílů mládežnického hnutí. Závěr vyúsťuje v konstatování, že rozvoj a uplatnění vědy má pro současnou mládež takový revoluční význam, jaký měla pro poválečnou generaci industrializace a kolektivizace.

Problémům rodiny, rozvodovosti a reprodukce obyvatelstva se věnují v celém ročníku tři autoři. Olga Plávková ve stati *Úloha rodiny v osobním vývoji člověka* (č. 4, s. 377–390) rozpracovává teoretické a metodologické přístupy k definování úlohy rodiny v procesu rozvoje osobnosti v socialistické společnosti při použití dvou základních charakteristik, jimiž jsou sociální jednání rodiny a sociální kvalita rodiny. Závěr vyúsťuje v typologii rodiny podle stupně její stability v plnění rodinných funkcí. Logicky lze do tohoto problémového okruhu přiřadit příspěvek Petera Guráně *Prostorová a regionální diferenciace rozvodovosti na Slovensku* (č. 2, s. 199–206). Na základě statistických dat je analyzována dynamika rozvodovosti na Slovensku a vytvořena typologie čtyř navzájem odlišných skupin lokalit. Autor se pokouší o formulaci pravděpodobného trendu teritoriálního a prostorového vývoje rozvodovosti na Slovensku. Problematikou vývoje populace se zabývá Ladislav Pisca v diskusním příspěvku *Přírůstek = 0* (*Diskuse na téma optima populace*, č. 6, s. 663–669). Zkoumá aktuální problém nulového přírůstku, resp. snižování počtu obyvatel a posuzuje vývoj a složení obyvatelstva s ohledem na úkoly, před nimiž společnost stojí.

V rubrice *Rozhledy* je publikován výňatek z referátu, který byl přednesen na sympoziu s mezinárodní účastí v lednu 1988 při příležitosti 20. výročí ustavení pracoviště pro výzkum veřejného mínění na Slovensku: Božena Sabršulová – *Dvacet roků výzkumu veřejného mínění na Slovensku* (č. 4, s. 427–436). Kromě historiografie výzkumu veřejného mínění (instituce, osobnosti, jednotlivé výzkumy) přináší i stručný průřez údaji získanými mezi XVI. a XVII. sjezdem KSČ i určité zhodnocení. A zde autorka klade otázku – jak je to s místem a posláním veřejného mínění v současnosti, v období přestavby. Jednoznačně odpovídá: existuje přímá a zákonitá souvislost každého pracovníka a politického úspěchu při výstavbě socialismu s aktivizací veřejného mínění a naopak. V druhé polovině r. 1987 uskutečnil Ústav pro výzkum veřejného mínění výzkum *Názory občanů SSR na aktuální otázky dneška*; jinými slovy, zkoumalo se veřejné mínění o přestavbě. Výsledky v tomto ročníku zveřejněny nejsou, ale přece jen z příspěvku Jozefa Karáska *Diferenční vliv demografických skupin obyvatelstva SSR na veřejné mínění o přestavbě* (č. 4, s. 447–458) lze vyčíst, která kategorizace výběrového souboru diferencovala veřejné mínění o přestavbě (9 sociodemogr. znaků; nejvýrazněji se projevila velikost obcí, zcela irelevantní pohlaví). Obsahem příspěvku J. Karáska je však především předvedení jedné z možností využití techniky analýzy rozptylu a diskuse jejích předpokladů a důsledků, předností a nevýhod.

Dále informujeme čtenáře zajímaví se o metody, techniky a metodologii o následujících příspěvcích. Spolehlivost empirických údajů získaných prostřednictvím tazatele ve výzkumu veřejného mínění se zabývá Ludovit Šrámek – *K problematice tzv. efektu tazatele* (č. 6, s. 671–678). Informuje o zajímavém metodologickém experimentu, který byl založen na komparaci výsledků výzkumu téže problematiky na adekvátních výběrových souborech za použití rozdílných technik sběru dat: standardizovaného rozhovoru a dotazníku. Autor konstatuje, že se v našich podmínkách nemusíme obávat negativního vlivu tazatele na spolehlivost získaných informací. Je otázkou, zda můžeme „naše podmínky“ rozšířit na ČSSR.

Přehled studia vývoje metody měření v marxisticko-leninské sociologii v Československu a v Sovětském svazu v uplynulých dvaceti letech, souhrnné zhodnocení a naznačení potřebných směrů bádání a rozvíjení metody měření přináší studie Hynka Jeřábka *Metody měření v marxisticko-leninské sociologii* (č. 1, s. 45–52). Nad obsahem a vztahem kategorií chápání, vysvětlování, interpretace sociálního faktu v kontextu aplikované sociologie se zamýšlí Genadij S. Batygin v příspěvku *Sociální fakt – chápání, vysvětlení, interpretace*.

Mimo výše uvedené a volně pojaté tematické okruhy upozorňujeme i na následující stati a příspěvky. *Příspěvek k prognóze vývoje národnostních vztahů v ČSSR* Juraje Zvary (č. 1, s. 3–14) věnuje pozornost rozvoji a sblížování českého a slovenského národa v rovině sociálně etnických znaků, které určují národ jako specifický, jedinečný celek. V této souvislosti upozorňuje autor na vývoj národního vědomí, jak jej signalizují výsledky výzkumu veřejného mínění, a sice na vzrůst procenta respondentů, kteří tvrdí, že nepocítují hrdost na svoji příslušnost k ČSSR. Předpokládá, že strategie urychlení, zdokonalení a učení se socialismu a demokracii přinese obrát ve vývoji národního vědomí a tím zpětně dostane samotná realizace urychlení významnou podporu. Za doplňující pohled na národnostní vztahy lze považovat příspěvek Emílie Kollárové *K některým aktuálním otázkám sblížování socialistických zemí* (č. 4, s. 437–446).

Charakteristika naší filmové produkce z hlediska potřeb dětského auditoria a specifiky jeho vnímání, značně kritické hodnocení současné produkce, nedostatečné výchovné působení a emocionalita – o tom lze najít informace v příspěvku Jozefa Majchráka *Komunikace a emocionalita filmu a televize v kategorii dětí předškolního věku* (č. 1, s. 93–100). Samuel Brečka ve stati *Ke vztahu marxistické sociologie, žurnalistiky a masové komunikace* (č. 5, s. 523–535) dává přehled o rozpracovanosti této problematiky a kritizuje její nejasnost, nejednotnost přístupu. Pokouší se formulovat vztah těchto disciplín, který odvíjí od trojúhelníkové struktury marxisticko-leninské sociologie.

Ucelený a srozumitelný pohled na práci významného západoněmeckého sociologa podává příspěvek Ivana Muchy *Niklas Luhmann a teorie sociálních systémů* (č. 2, s. 183–197). Je to jediný příspěvek svého druhu ve 20. ročníku *Sociologie* a připomíná neodmyslitelné souvislosti evropského i světového sociologického a filozofického myšlení, které bychom ani v záplavě konkrétních úkolů přestavby společnosti neměli zanedbávat.

Dilbar Alijevová ve stati *Sociální problémy vědeckotechnické revoluce v myšlenkovém kontextu antiscientistické sociologie* (č. 5, s. 505–519) analyzuje současnou antiscientistickou sociologii, její aktivizaci v souvislosti s rozvojem vědeckotechnického pokroku v kapitalistické společnosti, s jeho negativními důsledky, zejména ekologickými a sociálními. Autorka podává přehled směrů a názorových střetů, které se seskupují do dvou protikladných táborů, vyjadřujících technologický optimismus, anebo pesimismus. Dále jsou ve stati charakterizovány nejvýraznější antiscientistické směry a díla jejich představitelů (zejména J. Douglase, dále J. Ellula, H. Marcuseho, P. Bergera, H. Kellnera).

V souvislosti s růstem úlohy subjektivního činitele se Alena Zélová – *Sociální normy – pokus o sociálně psychologický přístup* (č. 5, s. 579–587) – zamýšlí nad úlohou sociálních norem jako nástroje regulace společenských vztahů a chování lidí. Charakterizuje specifické znaky sociálních norem a rozděluje je podle obsahu, mechanismu utváření, formy vyjádření, závaznosti a sociální jednotky, pro kterou platí. Sociální psychologie je zkoumá z hlediska interiorizace, mechanismu regulačního působení a možnosti jedince aktivně zasahovat do normotvorby. Na příkladě konkrétního výzkumu se zabývá metodologickými a metodickými otázkami zkoumání sociálních norem.

Sympaticky působí v jednotlivých číslech *Sociologie* krátké glosy *Fakta, argumenty, názory*, které výňatky z našeho i zahraničního tisku upozorňují na aktuální a diskutované problémy. Přehled o sociologickém životě doplní čtenáři informace obsažené v rubrice *Z vědeckého života* i *Z dějin sociologického myšlení*. Čtenáři jistě ocení práci redakčního kolektivu, pokud jde o zařazování obsažnějších a fundovaných recenzí publikací domácích i zahraniční proveniencí. Na závěr lze konstatovat, že kritický tón, objevující se v jednotlivých příspěvcích, zazněl v koncentrovanější podobě i na valném shromáždění Sociologické společnosti v prosinci 1988 a lze tudíž očekávat, že tento trend bude silnit a sociologie a sociologové se stanou aktivní silou ve společenské přestavbě.

Zdenka Mansfeldová
Zdenka Vajdová

M. Argyle – M. Henderson : Die Anatomie menschlicher Beziehungen : Spielregeln des Zusammenlebens
(Anatomie mezilidských vztahů. Pravidla hry při soužití)

Junfermann Paderborn 1986, 447 s. (překlad z anglického originálu)

Knihu napsali známý profesor sociální psychologie na oxfordské univerzitě M. Argyle a psychologka-terapeutka M. Hendersonová. Argyle je znám právě svou specializací v oblasti psychologie mezilidských vztahů (mezi manžely, rodiči a dětmi, přáteli, příbuznými, sousedy, spolupracovníky atd.). Napsal velmi ceněnou monografii o psychologii mezilidských vztahů (*The psychology of interpersonal relations*).

Recenzovaná kniha obsahuje, kromě předmluvy, poznámek, seznamu literatury, autorského a věcného rejstříku, dvanáct kapitol. První tři kapitoly jsou převážně teoretické (úvod, přednosti sociálních vztahů a „soužití – hra podle pravidel“), další jsou věnovány těmto tématům : přátelství ; láska, nábor partnera a „divoká manželství“ ; manželství ; rozvod ; rodiče a děti ; příbuzní ; pracovní vztahy ; sousedé. Závěrečná